

Csáky Károly

Irodalmi emlékhelyek, emléktáblák az Ipoly mentén

„A közösség nemcsak kegyet gyakorol, ha valamelyik tehetséges fiát megbecsülésével megtiszteli, hanem önmagát is felmagasztalja és értékeli ezáltal.” (Makovecz Imre)

A fenti ajánló sorokkal bocsátotta útjára a világhírű magyar építész, Makovecz Imre 1983-ban azt a válogatást, melyet Kós Károly erdélyi polihisztor születésének 100. évfordulójára készítettek a tudós írásaiból.

Minden valamirevaló nemzet, önmagára valamit is adó nép becsüli nagy fiait, ahogyan azok is büszkén megvallják származásukat és eredetüket. Jeles szülőtteit nyilvántartja a szűkebb szülőföld, az adó közösség; bölcsőhelyüket büszkén emlegetik azok, akik messzire kerültek tőle, hírt szerezve neki s önmaguknak.

Évszázadaink során a Felvidékről is nagyon sokan eljutottak a parnasszusra. Nem csoda, hisz szellemi műhelyek, kulturális központok, intézmények egész sora működött errefelé.

Irodalomról lévén szó, most csak az írók, költők, irodalomtörténészek közül említünk néhányat, mellőzve a rangsorolást és a teljességet. Tájaink szülőtte Amade László, Balassi Bálint, Czuczor Gergely, Czittinger Dávid és Csengerhy Ferenc. De errefelé ringott a bölcsője Erdélyi Jánosnak, Gvadányi Jánosnak, Jókai Mórnak és Kármán Józsefnek. Aztán innen indult Madách Imre, Mikszáth Kálmán, Ráday Pál, Rimay János, Szenci Molnár Albert, Szepsi Csombor Márton és Tompa Mihály. Rajtuk kívül a földi világtól vettek megannyian búcsút a Felvidéken. S még több azoknak a száma, akik valamilyen módon kötődtek hozzánk.

A gazdag örökség felelősség is egyben. Mert a szellemi hagyatékot ápolni, gondozni kell. Jeles szülőtteinket emléktábla, emlékszoba illeti. És természetesen folytonos odafigyelés – elsősorban a műveikre.

Vajon hogy is állunk mi a hagyományápolás eme fajtáját illetően? Hosszú időn át tájainkon nem örültek az emlékezésnek. Sok helyen így semmit se tudtak a falu kiváló elődeiről, jelen fiairól. Ezért nem állítottak emléktáblákat, és nem vették körül kegyelettel a már meglévőket sem. Az 1989-es bársonyos forradalom után örvendetes módon e téren is történt előrelépés a felvidéken. Számos helyen készült emléktábla, s rendeztek emléknapot. Településeink visszatértek önmagukhoz, merítkeznek forrásainkban. Az alábbiakban eme fontos eseményeket foglaljuk össze, azokat a helyeket mutatjuk be, ahol a hagyományápolásnak konkrét eredményei, látható nyomai vannak. Mindenekelőtt a honti és nógrádi régió Ipoly menti területeiről lesz szó.

Az Alsó-Ipoly mentén, Hont megye déli részén települt *Ipolyszalkának* több irodalmi vonatkozása is van. Radványi Kálmán (1887-1943) író pedagógus a helység szülötte. Tinódi Lantos Sebestyén, a török kor kiváló krónikás írója *Az szalkai mezőn való viadalról* című históriás énekében örökítette meg a nagy Ipoly menti csatát. *Verne Gyula* *A dunai hajós* című könyvében emlegeti Szalkát. 1842-ben itt született a jeles nagy népszínműíró, Csepreghy Ferenc (1842-1880). A vele kapcsolatos hagyományápolást illetően az író születésének 150. évében tört meg a jég Ipolyszalkán. Az esztergomi Balassi Bálint Múzeum közreműködésével ekkor rendeztek emlékkiállítást a faluban; 1992. szeptember 27-én pedig leleplezték az író szülőházán az emléktáblát. Ennek szövege így hangzik: „Ebben a házban született Csepreghy Ferenc drámaíró. 1842-1880. 150. születési évfordulója emlékéet tisztelettel örökíti meg a Csemadok szalkai alapszervezete.” Az avatóbeszédet dr. Turczel Lajos irodalomtörténész tartotta, aki ugyancsak a falu szülötte.

Hont megye egykori közigazgatási, szellemi-kulturális központjának, *Ipolyságnak* gazdag művelődéstörténeti hagyományai vannak. A város tulajdonképpen az itt létesített premontrei központnak köszönhető felvirágzását. A mai katolikus templom falába építve látható Fegyverneki Ferenc (?-1836) sírköve. Ő a XVI. század elejétől közel harminc éven át teljesített préposti szolgálatot az itteni kolostorban. Az európai hírv humanista tudós a reformtörekvések híve volt. 1511-ben olyan urbáriumot állított össze Ipolyságon, amely művelődéstörténeti szempontból a „legnagyobb jelentőségű emlékünkné”. Több magyar nyelvű ordináriumot is szerkesztett, s az ő megrendelésére íródott az 219 levél terjedelmű, magyar nyelvű Lányi-kódex. Fegyvernekiről utcát és iskolát is elneveztek Ipolyságon.

Ugyancsak utcát neveztek el a városban Thuróczy Jánosról (1435-? 1490), a kiváló magyar történetíróról és krónikásról, aki egy ideig a sági konvent jegyzője volt.

Ipolyságon 1993. április 7-én leplezték le az első magyar vonatkozású emléktáblát gróf *Széchenyi Istvánnak*, aki 1830-ban vett részt itt egy megyei tisztújító közgyűlésen, ahol többek közt a megye táblabírájává választották őt. Az emléktáblát Vetró András szobrászművész Széchenyit ábrázoló, 57 cm átmérőjű plakettje díszíti.

Egy év múlva *Bartók Béla* is emléktáblát kapott Ipolyságon. Az avatóbeszédet Fodor András Kossuth-díjas költő tartotta. A táblán Bartók portréja mellett ez a szöveg áll: „Bartók Béla 1881–1945. Ipolysági népdalgyűjtéseinek emlékére. Allíttatta a város és az Ipolyság és Vidéke Alapítvány 1994-ben.”

A helytörténész, lapszerkesztő és szakíró, *Gyürky Antal* (1817-1890) 1995-ben kapott emléktáblát Ipolyságon a volt Iparoskör székházának falán.

A közeli határ menti palóc kisközség, *Ipolykeszi* neve elsősorban *Ipolyi Arnold* révén vált fogalommá. Mitológiánk kutatója, a jeles népmesegyűjtő és művészettörténész szoros szálakkal kötődik tájainkhoz. Hísz itt ringott bölcsője, 1823-ban a Hont megyei Disznóson született, gyermekéveit Ipolykeszin töltötte. Neki már 1887-ben állítottak emléktáblát a római katolikus templom falán. A táblára került szöveg szerzője Pajor István ipolynyéki születésű költő és műfordító disztihonja így hangzik: „Itt eme hely növelé Ipolyit kora zsenge szakában,/ Míg lőn egyháznak, honnak örökre dísze./ Művészet, tudomány gyászt öltve siratja kimultát,/ S nagy neve emlékét örökre őrzi míg él a magyar.”

Születésének 170. évében emlékeztek csak újra tisztességesen Hont megyében Ipolyira. Ekkor Ipolyi Arnold Emléknap volt a faluban, mely alkalomból Tempfli József nagyváradi megyéspüspök celebrált emlékmisét.

Az Ipolytól északra települt Csáb község szülötte *Szeder Fábián* (1784-1859) író, néprajzkutató és nyelvész. Az utódok „hálátlansága” csak *Szeder Fábián* születésének bicentenáriumi évében tört meg. Elkészült egy emléktábla is, melyet azonban csak 1985. október 20-án szenteltek fel a római katolikus templom falán, rajta a következő felirattal:

„1784-ben a Hont megyei Csáb községben született *Szeder Fábián* tudós, tanár, magyar író, benedekrendi szerzetes, a palócság első kutatója.”

Szeder Fábián születésének 210. évében nagyszabású emléknapot tartottak Csábon. Erre elkészült egy *Szeder Fábián* életét bemutató kiállítás is. Az anyag a faluban maradt, melyet a jövőben egy létesítendő tájházban szándékoznak elhelyezni.

Szklabonya hallatán valamennyiünknek *Mikszáth Kálmán* (1847-1910) jut eszébe. Itt született a jó palóc, a magyar széppróza nagy mestere. A szülőház, sajnos, már nem áll. 1968-ban bontották azt le. 1991-ben helyén egy emlékoszlopot állítottak fel. Azt a házat, melyben *Mikszáth* későbbi éveit töltötte, többször átalakították. 1978-ban nyílt meg itt az állandó *Mikszáth*-kiállítás. Ekkor helyezték a régi magyar nyelvű emléktábla mellé a szlovák nyelvűt is. A magyar táblán ez olvasható: „Itt élte át – szülei házában *Mikszáth Kálmán* gyermek- és ifjúkorát 1852–1872.” A szklabonyai házban három szobát szenteltek az író emlékének. Elsősorban fotódokumentumokat, *Mikszáth*-kiadványokat találunk a helyiségekben. A kinagyított képek *Mikszáth* életét, munkásságát, politikai-közéleti tevékenységét mutatják be. Hiányoznak az eredeti relikviák, az irodalmi emlékháznak nincsenek kiadványai stb. 1993-ban a Palóc Társaság jelentetett meg egy kis füzetecskét *A szklabonyai Mikszáth Kálmán Emlékház* címmel *Urbán Aladár* szerkesztésében. A Nagykürtösi járásban egyébként 1984-től rendszeresen megtartják a *Mikszáth Kálmán Irodalmi és Kulturális Napokat*.

A közeli *Kékkő várában* 1994-től ápolják a Balassi-hagyományokat. A Petőfi Irodalmi Múzeum rendezésében és közreműködésével ekkor nyílt itt állandó *Balassi Bálint* kiállítás, s a Palóc Társaság kezdeményezésére ekkor állítottak emléktáblát is a várkastély falán.

Alsósztrégova Madách Imre faluja. Az U alakú rokokó-klasszicista, barokk szöglettornyokkal ellátott kastélyban született 1823-ban Madách Imre, a nagy drámaköltő, s itt is írta halhatatlan művét, *Az ember tragédiáját*. Az épületen elhelyezett emléktábla egyenlőre mindezt csak szlovák nyelven adja az idelátogatók tudtára.

1964-ben nyitották meg a kastélyban a Madách Múzeumot, mely később Járási Honismereti Múzeum lett. 1984-től a ház üresen áll, restaurálják. A költő földi maradványai 1864-től 1934-ig a községi temetőben pihentek. Akkor a kastély parkjában megépített új sírkamrába tették. Efölött áll Rigele Alajos monumentális, a Tragédi-deli Ádámot megjelenítő szobra.

Madách nemrégiben *Nagyzellőben* is kapott emléktáblát, abból az alkalomból, hogy 1854-ben az itteni templomban részt vett azon az esküvőn, melyet itt tartott Madách Károly Csernyus Emmával.

Az Iployhoz közeli *Szécsénykovácsi Krúdy Gyula* őseinek faluja. Krúdy több írásában is emléket állít a helynek, illetve a tájnak. Itt született az író nagyapja, s itt vannak eltemetve a dédszülők. A faluban 1993-ban tartottak először Krúdy Gyula Emléknapot.

Losoncnak több kultúrtörténeti emléke is van. A város neves szülöttének, *Kármán Józsefnek* a református temetőben láthatjuk a síremlékét. A református templom melletti *Kármán-emlékmű* 1895-ben emeltetett. A szülőház helyén álló épületen kétnyelvű emléktábla jelzi az író bölcsőhelyét.

Ugyancsak a református temetőben látható *Sükei Károly* (1824–1854) költő, újságíró és műfordító, a márciusi ifjak egyik vezérének a síremléke.

Losoncon több ízben megfordult *Petőfi Sándor* is. Tiszteletére még 1899-ben helyeztek el egy emléktáblát az egykori Miksch-házon, ahol a költő Steller Antal barátjánál lakott. 1975-ben a magyar tábla mellé egy szlovák nyelvűt is elhelyeztek. Több jeles személyiség fordult meg egykor a híres Losonci Vigadóban. Az épületet 1994-ben szépen rendbehozták, s megörökítették a falai közt megfordult híres személyiségek nevét, irodalmi nagyjaink közül *Madách Imrét* és *Jókai Mórét* is.

Kürtánypusztán Mocsáry Lajos (1829-1916) író és publicista, a dualizmus korának legjelentősebb politikusa született. A 160. születési évfordulón az egykor kúria közelében a Csemadok Losonci, Füleki és Fülekkovácsi Alapszervezete állított emléktáblát.

Kitekintésképp mondjuk el, hogy az érintett régió kívül *Erdély Jánosnak* kiállítása, emléktáblája és szobra van *Kiskaposon*. Az utóbbi Nagy János szlovákiai magyar szobrászművész alkotása. *Komáromban* több *Jókai*-emlék

is látható. A szülőház helyén álló házban Jókai-emlékkiállítás van. A múzeum udvarán áll hatalmas szobra, Berecz Gyula alkotása. *Balassi Bálintnak Híbbén és Zólyomban* is van emléktáblája. Az utóbbit 1994-ben állították. *Batsányinak Kassán* látható az emléktáblája. *Czuczor Gergelynek Érsekújvárbán* áll a szobra. Ugyanitt *Kassák Lajosnak* is van emléktáblája. *Tompának Rimaszombatban* áll a szobra, Holló Barnabás alkotása. A sírja *Hanván* van, ugyanitt látható az emléktáblája s a fejszobra is.

Juhász Gyula Léván kapott nemrégiben emléktáblát. *Krúdyra Podolinban* emlékezik tábla. *Petőfi*nek több helyütt is állítottak emléktáblát (Pl. Eperjesen, Selmecen, Várgedén stb.).

Vannak halottai immár a szlovákiai magyar irodalomnak is. *Fábry Zoltán* sírja *Stószon* van. Ugyanitt áll az író háza a hatalmas könyvtárral, amely kutatóhely is egyben. A ház falán emléktábla látható, a síron az író fejszobra, Löffler Béla alkotása.

Gyurcsó István költő *Garamkövesden*, szülőfalujában van eltemetve. A község főterén látható Gyurcsó fejszobra, Nagy János alkotása.

A két háború közti szlovákiai magyar írók közül *Mécs Lászlónak* is van emléktáblája a Felvidéken. Születésének 100. évfordulója alkalmából több helyen is emlékeztek rá, s táblát állítottak tiszteletére Hernádszentivánon és Királyhelmeceen.

Befejezésül hadd éljek egy javaslattal:

A felvidéki irodalmi emlékeinket alaposabban és pontosabban számba kellene már vennünk. Minden tekintetben. Mert hiányzik egy megbízható és teljességre törekvő összefoglaló, eligazító kiadvány. Ezt talán a Petőfi Irodalmi Múzeum is szorgalmazhatná. Mert a Magyar Irodalmi Helynevek című kiadvány bizony e tekintetben még mindig hiányos, sok esetben pontatlan.

A néhány irodalmi emlékszoba munkáját koordinálni és irányítani kellene. Mert nincs ezeknek az emlékhelyeknek a témához értő szakembere, hiányoznak a kiadványok, nem beszélhetünk kutatómunkáról. A magyar vonatkozású emlékhelyek szakmai irányítását a jövőben talán felvállalhatná a komáromi Magyar Nemzetiségi Múzeum, hisz az irodalmi hagyományok is a mi örökségünk részei.

Petőfi Irodalmi Múzeum Budapest, 1995. október 4-én.